

CUMHURİYETİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE MÜZE EĞİTİMİ: TARİHSEL GELİŞİM VE GELECEK TASARILARI

Museum Education in Turkey from the Proclamation of the Republic to the Present: Historical Development and Future Projections

Arş. Gör. Dr. Ceren KARADENİZ*
Doç. Dr. Ayşe OKVURAN**

ÖZ

21. yüzyılda müze, kültür sektöründe yaşanan gelişim ve değişimlerin birincil kaynağı ve kültürün sürdürülebilirliğinin izlendiği bir kurumdur. Geleneksel ve çağdaş yaklaşımlarla işlevlerini çeşitlendiren müzeler yalnızca kültürel mirasın toplanması, korunması, kuşaklararası aktarımı, çağdaş yöntem ve tekniklerle sergilenmesiyle değil, aynı zamanda yaşatılması, yeniden canlandırılarak tanıtılması, çağdaş eğitim yaklaşımları doğrultusunda kullanılması ve kültürün sürdürülebilirliğini sağlama stratejileri geliştirmek için de önemli kurumlardır. Çağdaş müzecilik işlevleri bağlamında müze eğitiminin temel amacı, toplumda müze kültürü oluşturarak, müzelere eğitim işlevi kazandırmak, müzeye ilişkin bireysel ve toplumsal farkındalığı geliştirmek ve müze eğitimi disiplininin ulusal ve uluslararası bağlamda tanınırlığını sağlamaktır. Dünyada müzeciliğin gelişimine paralel olarak Türkiye'de özel ve kamusal müze sayısında ve çeşidinde kayda değer bir artış yaşanmaktadır. Çağdaş müzeciliğin yeni işlevlerle çok sayıda yeni kavramı kullandığı bu dönemde Türkiye müzelerinde eğitim başta olmak üzere toplumsal işlevler ve tanıtım çalışmaları dikkat çekmektedir. Müzelerin tüm öğretim düzeyindeki çocuk ve gençler için öneme sahip eğitsel kaynaklar olduğu 20. yüzyıldan itibaren kültür ve sanat eğitimiyle ilişkili ulusal ve uluslararası alan yazında vurgulanmaktadır. Müzenin Türkiye'de okul dışı bir öğrenme ve öğretme çevresi olarak kabul edilmesi ve kullanımı 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamış ancak 1990'dan itibaren hız kazanarak Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı'nın resmi çalışmalarında yer bulmuştur. Bu çalışmada Türkiye'de müze eğitiminin tarihini araştırmak ve alanın geleceğine ilişkin tasarımları ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma Cumhuriyet Dönemi ilk yıllar (1923-1960), 1960-2000 yılları arası ve 2000 sonrası dönem alt başlıklarıyla sınırlanmıştır; Türkiye'de müzeciliğin çağdaş işlevlerle uyumu, müze türleriyle eğitim ilişkisi, müzeciliğe ilişkin akademik gelişmelerin müze eğitimine etkisi ve müze eğitiminin eğitim politikaları ve uygulamalarına yansımalarına ilişkin gelecek tasarımları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Müze, müzecilik, müze eğitimi, müze eğitimcisi, sanat eğitimi.

ABSTRACT

In 21st century, the museum is the primary source of development and an institution which follows the change in the cultural industry. Museums, diversify their functions through traditional and contemporary approaches, are not only responsible for preservation, conservation and display through contemporary methods and education but also to revitalize and promote cultural heritage in the direction of innovative educational approaches, and to develop strategies to ensure cultural sustainability. In the context of inclusive museological functions, the main purpose of museum education is to establish museum culture in society, to develop individual and social awareness to museum and to provide recognition of museum education. The number and variety of private and public museums in Turkey, has increased notably. The significance of museums in education is emphasized in the national and international literature on culture and arts education since the 20th century. Museum have been used as learning environments in Turkey since 1990 and one of the official areas of cooperation of the Ministry of Culture and Tourism and Ministry of Education. This study purposes to explore the history of museum education in Turkey and to put forward variable proposals on the future of discipline. In this context, the study is limited to the three subtitles: Early years in the Republican Period (1923-1960), the period between 1960-2000 and the period after 2000. Study discusses the future designs of museum education reflecting on education policies and practices the impact of academic developments in the field of museology and compliance with museums of contemporary function in Turkey.

Keywords

Museum, museology, museum education, museum educator, arts education.

* Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzecilik Bölümü, Ankara/Türkiye, ckaradeniz@ankara.edu.tr

** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Ankara/Türkiye, okvuran@education.ankara.edu.tr

Giriş

21. yüzyılda müzebilimin yanıt aradığı iki soru vardır: “Müzenin var oluş nedenleri nelerdir?” ve “Müze topluma nasıl katkı sağlar?”. Hollanda Müzeler Birliği (2011), müzelerin varlık nedenlerini koleksiyon, eğitim, deneyim ve ekonomik değer üzerinden açıklar. Amerikan Müzeler Birliği (2017) ise, müzeyi *toplulukların çapası* olarak tanımlayarak, müzenin bulunduğu bölgeyi eğitsel ve ekonomik bağlamda zenginleştirdiğini, toplulukları bir araya getirdiğini ve demokratikleşmeye katkı sağladığını belirtir. Toplama, koruma, sergileme ve araştırma işlevlerinin yanı sıra müzenin geniş kitlelere öğrenme ortamı oluşturacak içeriğe sahip olması ve bilgi, fikir ve ilişki ağları kurma kapasitesine bağlı olarak topluluklar arasında uzlaştırıcı rol oynayan bir iletişim ve tartışma platformu haline gelmesi bu iki soruya yanittir.

Ambrose ve Paine (2012:41)'e göre, müzeler insanlara ilham veren, yaşam kalitesini artıran kurumlardır. Nesne çeşitliliğini ve etkileşimi sağlayan öğrenme merkezleri olarak her düzeydeki yaygın eğitime kaynak oluşturur; kimlik geliştirmede, empati kurmada ve toplumla bütünleşmede önemli roller oynarlar. Müzede eğitim, izleyici geliştirmek amacıyla kavram, değer, içerik ve bilginin uygulandığı yaşam boyu kültürlenme sürecidir. Bu süreç, müzenin koleksiyonları ile izleyici ilgileri arasında kurulan etkin, demokratik, katılımcı ve yenilikçi bir ilişki sürecidir (Sandell ve Nightingale, 2012:60). Türkiye’de örgün ve yaygın eğitimde müzelerin bir eğitim ortamı olarak kullanımını 1990’larda

sistemli ve dinamik bir yapıya kavuşmasına rağmen, daha önce de bu alanda gerçekleştirilmiş kurumsal girişimlerden söz edilebilir. Cumhuriyet’in ilanından günümüze müzecilikle müze eğitiminin gelişimi arasında bir iç içelik söz konusudur. Türkiye’de müze eğitiminin tarihini araştırmak ve alanın geleceğini saptamak amacıyla gerçekleştirilen bu tarihçe çalışmasında, alanın gelişimin dönemlerini açılan kurumlar, müze eğitimi yaklaşımları, politika uygulamaları ve gelecek tasarımları bağlamında Cumhuriyet’in ilk yıllarında müze eğitimi, 1960-2000 yılları arasında müze eğitimi ve 2000’den günümüze müze eğitimi başlıkları altında incelenmektedir.

Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Müze Eğitimi

1922’de Müze-i Hümayun’un İstanbul Arkeoloji Müzesi adını alması, Topkapı Sarayı’nın 1924’te müze olarak hizmete açılması, Ayasofya’nın müzeye dönüştürülmesi, Atatürk’ün emriyle Cumhuriyet Dönemi’nin ilk müze binası olan 1925’te yapımı tamamlanan Ankara Etnografya Müzesi’nin halkla buluşması Cumhuriyet’in ilk müzecilik çalışmaları olarak kabul edilir. 1926’da Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde ulusal eğitim ve kültür politikasının parçası olarak bir okul müzesi kurulmuş, müzede ders malzemeleri, kitaplar, defterler vb. sergilenmiştir. 1927’de Ankara Gazi İlkokulu’nda “Uluslararası Ders Araçları Sergisi” ve İzmir’de bir okul müzesi açılmıştır (Ayas, 1948:600). 1930’da R. Hovassen’in çabalarıyla İstanbul Üniversitesi, Baltalimanı Hayvanat İstasyonu’nun bir salonu müze olarak kullanılmış, aynı yıl Türk Tarih

Kurumu açılmış ve 1933'te Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig tarafından İstanbul Üniversitesi'nde Zooloji Müzesi kurulmuştur.

1923-1950 yılları arasında Ankara'da bir dizi kültür ve eğitim yapısı inşa edilmesi planlanmış ilkin bir Sergievi'nin açılması gündeme gelmiştir. Bu amaçla yapılan Sergievi binası 1934'te tiyatroya dönüştürülmeye kadar çok sayıda sanat, teknoloji, ziraat, sanayi ve sağlık konulu sergi, film, konferans ve kongreye ev sahipliği yapmıştır (Aslanoğlu, 2001:27). Üstünipek (2007:98-141), 1923-1950 yılları arasında Sergievi başta olmak üzere Ankara'da 102 sergi açıldığını belirtmektedir. Ankara'daki Türk Ocağı Binası 1930'dan itibaren Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği sergilerine ev sahipliği yapmıştır. Tematik sergilerin ilk örneklerinden olan İnkılâp Sergileri ise, 1933'den itibaren Halkevi'nde ziyaretçileriyle buluşmuştur. 1934'te inşa edilen Sergievi ve Türk Ocağı'nın Resim ve Heykel Müzesi'ne çevrilmesi de dönemin önemli gelişmelerindendir. 1935'te Kültür Bakanlığı antikiteler ve tarihi eserlerden derslerde nasıl istifade edileceği hakkında bir bildiri (andıç) yayımlamıştır. Bu andıç, dersleri destekleyici müze gezilerinin öneminden söz etmekte; müze eğitiminin evrensel ilkelerini göz önünde bulundurarak okullarda müzeler oluşturulması yönünde yönergeler içermektedir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte müze eğitiminin gelişmesinde ünlü eğitimcilerin Türkiye'ye davet edilmeleri ve yeni müzelerin açılması etkilidir. Türk Eğitim Sistemi hakkında kendisinden bir rapor istenen Ameri-

kalı eğitimci John Dewey, eğitim ve öğretimde el işlerine önem verilmesi, köy yaşamı ile bağ kurulması, okul binalarında oyun alanlarının hazırlanması ve öğretmen yetiştiren kurumlara resim öğretmenliğine yönelik dersler konulması gerektiği belirtilmiştir (Dewey, 1939:25). Aynı yıllarda halkevleri müze kolu aracılığıyla ilkin iz bırakmadan kaybolup giden Milli Etnografya Vesikaları'nı arayıp toplamış; 1944-1952 yılları arasında ise sadece müzelik eser toplamakla kalmayıp Türk halkına kendi kültür değerlerini öğretmeyi ve halkın kendi öz kültürüne saygı duymasını sağlamayı amaçlamıştır (Gerçek, 1999:158).

Mustafa Necati, İ. H. Baltacıoğlu, İ. H. Tonguç, O. Frey, Alfred Kühne ve G. Stichler tarafından hazırlanan kültür ve eğitim raporları Türkiye'de müze eğitiminin felsefi gelişiminde etkilidir. 1925-1929 yılları arasında Eğitim Bakanlığı yapan Mustafa Necati döneminde bir Mektep Müzesi (1926) kurulmuştur (Eski, 1999:132). M. Necati'nin ihtiyaç duyulan Güzel Sanatlar uzman kurulunu örgütlemesi ve Alman eğitimciler Frey ve Stiehler'in yönetiminde hizmet içi eğitim amaçlı olarak okullardaki resim ve el işi öğretmenlerinin katıldığı "İş Prensiplerine Müstenit Tedrisat Kursu"nun açılması önemli gelişmelerdir (Etike, 1995). Bu süreçte Frey, "okul müzesi ve iş okulu akımı"; G. Stichler ise, "sanat eğitimi" konularında raporlar hazırlamışlardır (Çıldır, 2014:182). 1930-1940 yılları arasında okullarda müze köşeleri oluşturulmuş; ağaç, bitki, deri, kumaş, diş koleksiyonları toplanmış ve sınıfta teşhire

açılarak müzeciliğin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Şimşek, 2016:21).

Müzecilik çalışmaları İ.H.Baltacıoğlu'nun Avrupa'da kent müzelerini ziyaret etmesi ve "kent ve eğitim müzeleri kurulması" yönündeki konferanslarıyla devam etmiştir. Alman eğitimci Oskar Frey de gezici sergilerin düzenlenmesi ve sergi tasarımının eğitimde kullanılacak biçimde hazırlanması gerektiğini vurgulamış, okullardaki coğrafya ve doğa koleksiyonlarını okul müzesi olarak nitelendirmiştir. Stichler ise, öğretmenlerin müze konusunda eğitilmesini ve uzman öğretmenlerin ön çalışmalarıyla yerel müzelerin kurularak halk sanatının yerinde kayıt altına alınmasını önermiştir (Çıldır, 2014:182). 1936'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve 1937'de İstanbul Resim Heykel Müzesi açılmıştır. 1943'teki Maarif Şûrası sırasında ortaokul ve liseler için 1930'larda yazdırılan tarih ders kitaplarının çocukların düzeyine uygun olmadığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Gazi Üniversitesi Pedagoji Öğretmeni Ziya Talat (Çağlı) çocuk psikolojisine ilişkin Piaget'nin görüşlerini dile getirerek tarih öğretiminde müzelerin ve antik eşyaların kullanılmasının önemini vurgulamıştır (II. Maarif Şûrası, 1943:233). 1950'de Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)'nin Türkiye Millî Komitesi kurulmuştur (Gerçek, 1999:16) ve 1958'de ICOM'un Türkiye'de yaptığı toplantılarda müzede eğitim konusu ile ilgili olarak en önemli müzelerin kendilerine ait bir eğitim servisini oluşturma imkanı aramaları gerektiği vurgulanmış, MEB tarafından öğretmenler için müzelerden eğitimde nasıl yararlanacakları-

nı açıklayan bir el kitabı çıkarılması gündeme gelmiştir (Atagök, 1999: 97).

1960- 2000 Yılları Arasında Müze Eğitimi

1960 sonrası müze eğitimi çalışmaları müzecilik ve müze eğitiminde MEB'in etkisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB)'nin çalışmaları, sivil toplum kuruluşlarının katkısı ve üniversitelerde yürütülen çalışmalar başlıkları altında toplanabilir. MEB'in düzenlediği seminerler, KTB tarafından yeni açılan müzeler, yabancı dilden çeviriler ve üniversitelerde lisansüstü düzeyde verilen müzecilik eğitimi alana ivme kazandırmıştır. 1961'de, VII. Millî Eğitim Şûrası'nda sunulan Eski Eserler ve Müzeler Komitesi Raporu'nda müzelerin eğitim merkezi haline gelmesi için müzeciliğin meslek haline getirilmesi, müzelerde çalışacak personelin üniversite yoluyla müzelere gelmesi ve müzecilik branşlarında öğrenim görmesi gerektiği vurgulanmıştır (Erbay, 2009:22).

1962'de ICOM Türkiye Millî Komitesi "Müzelerin Eğitimdeki Rolü" hakkında UNESCO semineri düzenlemiştir. 1963'te müzelerin eğitim rolünü vurgulayan *Müzelerin Teşkilatlanması* adlı kitabın Türkçe basılmasını sağlamıştır. 1965'te başlayan tabiat tarihi, resim, heykel ve sanayi tarihi içerikli müzeler açma dönemi 1980'e kadar sürmüştür. 1968'de MTA Tabiat Tarihi Müzesi açılmıştır, 1970'de Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde ilk müze eğitimi uygulamaları olarak kabul edilen konferans ve seminerlere başlamıştır (Demirdelen, 2012:209). 1971'de MEB'e bağlı olan müzeler KTB'ye devredilmiştir. 1973'te İzmir'de ve 1980'de Ankara'da

Resim Heykel Müzeleri açılmıştır. 1980'de Türkiye'nin ilk özel müzesi olan Sadberk Hanım Müzesi'nin açılması dönüm noktası olmuştur. Aynı yıl İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Derneği müzede resim ve heykel konulu atölye çalışmaları başlatmıştır. 1981'de Atatürk'ün doğumunun 100. Yılı nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları tarafından biri Ankara-İzmir, diğeri Diyarbakır-Kurtalan hattında olmak üzere iki gezici tren sergisi düzenlemiş, gezide, 1927-1935 yılları arasında Atatürk'ün yurt gezilerinde kullandığı özel vagon ile "müze vagon" ve "eğitim vagonu" gezici müze etkinliklerini yaygınlaştırmak amacıyla kullanılmıştır (Demirtaş, 2003:44).

1982'de I. Millî Kültür Şurası'nda müzelerde çocuklar için bölümler kurulması ve bu bölümler için kadroların oluşturulması gündeme gelmiştir. 1983'te arkeolog Musa Baran tarafından İzmir'in Bademler Köyü'nde Türkiye'nin ilk oyuncak müzesinin kurulması oyun ve oyuncağın müzecilik bağlamında gündeme gelmesini sağlamıştır (Canko, 2014). 1986'da MEB tarafından *Okul Müzeleri Yönergesi* yayımlanmış, okul müzelerinde okulun tarihi ve faaliyet alanı ile ilgili fotoğraf, araç-gereç, doküman vb. ile kültür ve tabiat varlığı niteliğindeki belge ve eşyaların yer alması öngörülmüştür. Bu müzeler için okulların durumuna göre okul içinde bağımsız bir yapı, bölüm veya salon ayrılması uygun bulunmuştur (Millî Eğitim Bakanlığı, 2016).

1984'te "Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik" Türkiye'de müzecilik çalışmalarını kökten değişt-

tirmiştir. Böylece özel müzeler kültür sektöründe yeni olanaklar ve beklentiler oluşturmuştur. "Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda" (1985-1989) müzelere önemli bir yer ayrıldığı, müzenin değişen ve çeşitlenen işlevlerine de vurgu yapıldığı görülmüş; müzelerin "halkın eğitimi" için gerekli olan konferans, sergi ve seminer gibi etkinliklere yer vermelerinin planlandığı vurgulanmıştır. Bu süreçte müzecilik alanında lisansüstü düzeyde eğitim vermek amacıyla 1989'da Yıldız Teknik Üniversitesi'nde ilk Müzecilik Yüksek Lisans Programı açılmıştır. I. Millî Kültür Şurası'yla birlikte çocukların müzedeki varlığı daha sık gündeme gelmiş, bu bağlamda 1990'da Antalya Arkeoloji Müzesi'nde ve 1995'te İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde çocuklar için özel çocuk bölümleri oluşturulmuştur. 1990'da yaşanan iki gelişme, müze eğitiminin Türkiye'deki geleceği bakımından önemlidir. İlki, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde KTB'ye bağlı bir oyuncak müzesinin açılmasıdır. Müze aynı zamanda oyuncak aracılığıyla çocukluğun tarihini araştıran bir araştırma merkezidir. Yine 1990'da A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı'nda "Müze Eğitimi Uygulamaları" dersi açılmış ve bu alanda ilk yüksek lisans tezleri yürütülmüştür. 1992'de Antalya'da KTB'nin katkılarıyla Uluslararası Amatör Tiyatrolar Birliği'nin düzenlediği II. Dünya Çocukların Tiyatroları Festivali'nde hazırlanan drama atölyelerinden biri Antalya Arkeoloji Müzesi'nde gerçekleştirilen "Müzedeki Drama"dır (Adıgüzel ve Öztürk, 1999:78).

1993'te Feza Gürsey Bilim Merkezi, Türkiye'nin ilk etkileşimli bilim merkezi olarak Ankara'da açılmıştır. 1995'te drama eğitmeni Andrea Earl'un Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yönettiği ve Anadolu kültürlerinden hareketle bir ritüelin canlandırıldığı "Müzedeki Drama Atölyesi" Türkiye müzeleri için önemli bir örnek olmuştur (Adıgüzel ve Öztürk, 1999:78). Aynı yıl Ankara'da Bilkent Üniversitesi'nde Müzecilik Yüksek Lisans Programı açılmasına rağmen çalışmalarını sürdürmemiştir (Erbay, 2017:107). Dünyada iletişim teknolojilerinin geliştiği ve müzecilik uygulamalarının çeşitlendiği 90'lı yıllarda müze web siteleri ve sanal müzeler kütüphane ve arşiv niteliğinde düzenlenmiştir (Simon, 2010:19). Türkiye'de ilk müze web sayfası İstanbul Resim Heykel Müzesi için 1993'te hazırlanmıştır (Kubat, 2012:23). 1990'ların ortasında Sabancı ailesine ait resim ve heykel koleksiyonu internet ortamına aktararak Türkiye'nin ilk sanal müzesi oluşturulmuştur (Bozkuş, 2014:335). En kapsamlı sanal sanat müzesi olan Eczacıbaşı Sanal Müzesi ise, 1999'da izleyiciyle buluşmuştur.

1996'da Ankara İl Kültür Müdürlüğü, Cumhuriyet Müzesi ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nin iş birliğiyle başlatılan *Yuva Müze* projesinde bu müzeleri tanıttak için çocuk rehberler yetiştirilmiştir. 1997'de Eğitim Fakültelerindeki Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı öğretim programı içerisinde "Müze Eğitimi ve Uygulamaları" derslerine yer verilmiştir (Mercin, 2003:108). Aynı yıl müzelerde eğitim kadrolarının oluşturulması amacıyla Ankara Üniversite-

si Müze Eğitimi Yüksek Lisans Programı eğitime başlamıştır. Program, müze eğitimini resmileştiren, kurumsallaştıran ve yaygınlaştıran, bu alanda ilk kuramsal kitapları yayınlayan, müzelerde eğitmen olarak çalışacak yüksek lisans düzeyindeki ilk kadroları yetiştiren bir kuruluş olarak önemli bir dönüm noktasını temsil eder. TRT Çocuk ve Gençlik Vakfı'nın, TCDD iş birliğiyle yürüttüğü ve 5 Nisan- 27 Aralık 1999 tarihleri arasında düzenlenen Cumhuriyet Treni (gezici müze) ise, demiryolunun geçtiği kasaba ve ilçelerde çağdaş Türkiye'nin tanıtımına yönelik bilgi ve belgelerin yer aldığı yeni bir gezici müze örneği olarak dikkat çekmiştir.

2000'den Günümüze Müze Eğitimi

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 1999'dan itibaren kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik seminerler ve müzenin bulunduğu semtte yaşayan kadınlar, engelliler, hükümlüler, madde bağımlıları ve sokak çocuklarıyla birlikte etkinlikler gerçekleştirmiştir. Müzedeki 2002'de bir eğitim birimi kurulmuş, İl Jandarma Alay Komutanlığı ile birlikte köylüleri bilinçlendirme sohbetleri düzenlenmiş (2004-2005), eski eser kaçakçılığını önlemek amacıyla eğitimler verilmiştir. 2000'den itibaren müzecilikte nesne odağından çıkarak ziyaretçi odağına yönelme, durağan sergileme yerine canlandırma, yeniden üretme, değere odaklanma, toplumun katılımını güçlendirme, çocuk ve aile dostu uygulamaları yaygınlaştırma ve geleceğe ilişkin yaklaşımlar belirleme stratejileri kendini göstermiştir. Bu süreçte somut olmayan kültürel miras kavramının

Türkiye müzelerinde de etkili olmaya başladığı gözlenir. 2003'te Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi miras kavramı ile ilgili yeni terim ve uygulamaları gündeme taşımıştır. Türkiye 2006'da sözleşmeye taraf olmuştur. SOKÜM, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgi ve beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlardır (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003; Oğuz, 2006:1). Özünel (2013:65), müzelerin SOKÜM'ü koruma, aktarma, yaşatma, yeniden canlandırma ve sürdürülebilirliği sağlama gibi farklı stratejiler gerektiren pek çok alana bütüncül yaklaşım getirdiğini vurgulamaktadır. SOKÜM'ün özellikle okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktararak müzelenme çabası önemli örnekleri doğurmuştur. 2002'de Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) tarafından düzenlenen "Türkiye'de Halk Bilimi Müzeciliği ve Sorunları" başlıklı sempozyum folklor açık hava müzelerinin sorunlarını ve geleceğini tartışarak bu konunun ilk örneğini oluşturmuştur (Özünel, 2013:66).

Müze eğitiminin yaygınlaşmasına alt yapı oluşturan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi iş birliğiyle 2003'te gerçekleştirilen "Okul- Müze Günleri", ilköğretim 4.-7. sınıflara devam eden 10-13 yaş grubu öğrencilere yönelik bir müze eğitimi projesidir. Projede öğretmenlerin müze öncesi ve sonrasında yapabile-

cekleri sanat ve drama uygulamaları, tema ve dönem bilgileri ile programın işleyişine yönelik bilgi ve değerlendirme formlarından oluşan bir öğretmen kitapçığı hazırlanmıştır (Akmehmet, 2007:180). 2000'den sonra bilim eğitiminin okul sınırlarının dışına çıkmasına yönelik uygulama örneklerinin artmasıyla birlikte yeni bilim merkezlerinin açıldığı görülür. Aynı dönemde yüksek öğretim programlarında yapılandırmacı yaklaşıma yönelik değişiklikler yapmak amacıyla Eğitim Fakültelerinin Resim-İş Eğitimi Anabilim Dallarında "Müze Eğitimi ve Uygulamaları" dersi okutulmuştur. 2000 yılında çocuk müzesini Türkiye'de yaygınlaştırmak amacıyla "Çocuk Müzeleri Kurma Derneği" kurulmuştur. 2002'de Anadolu Medeniyetleri Müzesi ilk kez görme engelli öğrencilerin eğitimi için kopya nesnelere kullanmaya başlamıştır. 2003'te Rahmi Koç Müzesi tarafından "Gezici Müze Projesi" başlatılmıştır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 2003-2007 yılları arasında müze uzmanları ve gönüllülerin katılımıyla Roma Hamamı'nda *Çocuk Şenlikleri* ve *Çocuk Olimpiyatları* düzenlenmiş, 2004'te eğitim atölyesi açılmıştır (Demirdelen, 2012:211). İzmir'de seramik sanatçısı Ümran Baradan tarafından, çocuk sanatlarını içeren bir çocuk müzesi kurulmuştur. 2004'te yine Gazi Üniversitesi THBMER tarafından düzenlenen "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi" sempozyumu konunun derinlemesine incelenmesini sağlamıştır. Bu bilimsel toplantıların bir çıktısı olarak 2005'te THBMER bünyesinde Türkiye'nin ilk SOKÜM Müzesi kurulmuştur. Müzede sözlü

gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, halk bilgisi, evren ve doğa uygulamaları ve el sanatları alanlarında nesnelere, canlandırmalar, görseller vd. bilgi ve belgeler yer almaktadır (Özünel, 2013:66). 2005'te İstanbul Oyuncak Müzesi ziyaretçiyle buluşmuştur.

2006'da MEB tarafından hazırlanan öğretim programlarında "Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji Öğretimi" derslerinde müzelerden yararlanılması gereği vurgulanmıştır. "Sanat Etkinlikleri ve Görsel Sanatlar ders programlarında" müze eğitimi bir öğrenme alanı olarak ilköğretim birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar programın yaklaşık üçte birini oluşturmuştur. "İlköğretim Sanat Etkinlikleri ders programının" öğrenme alanlarından biri "müze kültürü", Görsel Sanatlar ders programının ise "müze bilinci"dir. 2007'de ise, Ortaokul dokuzuncu sınıf Tarih dersi için müze ve müzede eğitim kavramları geçmiş, bugün ve gelecek algısında tarih bilinci kazandırmayı amaçlayarak programa eklenmiştir. 2009'da ise Güzel Sanatlar ve Spor Liseleri için "Müze Eğitimi Ders Programı" hazırlanmıştır. MEB tarafından 2010-2011 öğretim yılında Halk Kültürü dersinin 6.-8. sınıf düzeyinde okutulmaya başlanması da halk kültürü ürünlerinin sergilendiği müze, fuar vb. yerlere planlı inceleme gezileri düzenlenmesini sağlamıştır (Yılmaz, 2012:115).

2007 ve 2015 yılları arasında müzelerin çeşitlilik, etkinlik ve ziyaretçilerinin sayısının arttığı; müzelerde teknoloji kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu dönemin en belirgin çıktısı bilim merkezi sayısındaki ar-

tıştır. Bu süreçte Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) bilim eğitimini geliştirmek amacıyla 4003-Bilim Merkezi Kurulması Destek Programı'nı başlatmıştır. Böylece devletin ve yerel yönetimlerin desteğiyle çok sayıda bilim merkezi hizmete girmiştir. 2007'de Mimar Sinan Üniversitesi'nde Müzecilik Yüksek Lisans Programı ve Akdeniz Üniversitesi'nde ise Müzecilik Lisans Programı açılmıştır. Aynı yıl Ankara'nın Beypazarı ilçesinde kurulan ve Türkiye'de uygulamalı halk bilim müzeciliğinin önemli örneklerinden biri olarak kabul edilen Yaşayan Müze ziyaretçiyle buluşmuştur. Müzede el sanatları ve zanaatlarına ilişkin sergiler ile ıhlamur baskı, sedef kakma, ebru, tezhip, gümüş işleme, seramik, dokuma gibi atölye etkinlikleri izleyiciyle buluşmaktadır (Demir, 2017:228).

2009'da, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Müzecilik Bölümü Lisans ve Müze Yönetimi Yüksek Lisans Programı açılmıştır. KTB tarafından "çocuk dostu müze" projesinin başlatılmasıyla müzelerde; çocuklara yönelik atölyeler kurulması hedeflenmiştir. Projeye çocuk ve gençlerin olumsuz müze algısını değiştirmek ve kültürel mirasa ilgilerini çekmek amacıyla müzelerde dijitalleşme ve teknoloji kullanımı başlamıştır. 2009-2015 yılları arasında KTB resmî internet sitesine bazı müze, saray, cami, kilise, kale vb. tarihi mekânlara ilişkin sanal geziler ve müzelere etkivizyon sistemleri, dokunmatik bilgi ekranları, dijital kitaplar ve sanal atölyeler yerleştirmiştir. 2011'den itibaren Çorum, Sivas, Aydın Arkeoloji Müzeleri

gibi çok sayıda müzenin eğitim atölyelerini hizmete açtıkları izlenmektedir. Çorum Müzesi, Türkiye’de bir ilk olan yatılı müze uygulamasını (İpek ve Yılmaz, 2015); Mardin Arkeoloji Müzesi ise, müze atölyesi ve arkeoparkı başlatmıştır. 2010’da Ankara Üniversitesi Müze Eğitimi Anabilim Dalı ev sahipliğinde “Üniversite Müzeleri ve Müzecilik Konferansı” düzenlenerek üniversite müzelerinin durumu saptanmıştır (Onur, 2009:12). Aynı yıl Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nce 7-12 yaş grubundaki çocuklar için *Senden Önce Anadolu* isimli kitap seti hazırlanmış, 18 Mart 2010’da bir gezici tarih müzesi modeli olarak tasarlanan *Çanakkale 1915 Gezici Müze Tırı* Türkiye turuna başlamıştır.

Müze eğitiminin yaygınlaşmasında ulusal ve uluslararası projelerin rolü büyüktür. 2010-2011 yılları arasında KTB, UNICEF, MDG-F (Birleşmiş Milletler Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri Fonu) ve Ankara Üniversitesi iş birliğiyle yürütülen *Müze Eğitimi ve Dostluk Treni Projesi*’nde 30 çocuğa müze eğitimi verilmiş, 500’ün üzerinde çocuk ve genç ise eğitim uygulamalarına katılmıştır. Eğitim alanlar Ankara, İstanbul, Kayseri, Erzurum, Eskişehir, Sivas, Erzincan ve Kars’taki müzelerde eğitimlik yapmıştır. Proje sonunda “Dostluk Treni” adlı kültürel miras tren seyahati gerçekleştirilmiş; Kars ve Erzurum Müzelerinde çocuk müze odaları kurulmuştur (İlhan vd., 2014). Aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Müzecilik Lisans ve Yüksek Lisans Programları açılmış, Antalya Oyuncak Müzesi ziyaretçiyle buluşmuştur.

2012’de İstanbul Üniversitesi Müzecilik Bölümü, üniversite müzelerini bir araya getirerek ortak hareket etmek amacıyla *Üniversite Müzeleri Platformu*’nu kurmuştur. İstanbul Oyuncak Müzesi aynı yıl Avrupa Oyuncak ve Çocuk Müzeleri Birliği buluşmasına ev sahipliği yapmıştır. Lisansüstü düzeyde müzecilik eğitimi 2013’de Başkent Üniversitesi’nde Müzecilik Yüksek Lisans Programının öğretime başlamasıyla sürmüştür. Ankara’da, Çocuk Müzesi ve Bilim Merkezi açılmış, 2016’da kapanana kadar “müze okuryazarlığı ve çocuk müzelerinde eğitim” konulu öğretmen eğitimleri gerçekleştirmiştir. 2013’te Gaziantep’te yeni bir Oyun ve Oyuncak Müzesi ziyaretçiyle buluşmuştur. Aynı yıl SOKÜM müzeciliğine ilişkin gelişmeler sürmüş, 2013’te Ankara’nın Altındağ ilçesi Hamamönü semtinde Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi açılmıştır. Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü ve Altındağ Belediyesi iş birliği ile kurulan müzede, Ankara’nın çeşitli ilçe ve köylerinde çocukluk, doğum, düğün, yeme-içme, askerlik, sünnet, giyim-kuşam biçimleri, kına-düğün törenleri, inançlar, gelenekler, el sanatları vb. hakkında toplanan bilgiler uygulamalı olarak sunulmaktadır. Müzede gösteri sanatları odası, masal odası, gelin odası, muhabbet odası, oyun odası, atölye, avlu gibi bölümlerde çeşitli müze eğitimi etkinlikleri gerçekleştirilmekte; Hıdırellez, Çiğdem Şenliği, Nevruz kutlamaları gibi katılımlı etkinlikler sürmektedir (Özünel, 2013:66). SOKÜM’ü destekleyen müzeler aynı zamanda Johnson (2009:22) tarafından vurgulanan “müze yorumcusu” ya

da “müze kolaylaştırıcısı” gibi kavramları Türkiye’ye tanıtmıştır.

2014’te Yalova Atatürk Köşkü’nde ziyarete açılan Atatürk ve Çocuk içerikli çocuk müzesi, Atatürk’ün manevi çocuklarının eğitim hayatları, fotoğraflar ve kitapların sergilendiği ilk “Atatürk ve Çocuk” temalı müzedir. 2014’te İzmir’de “Minik Adımlarla Kültürel Mirasımıza Yolculuk” isimli müze eğitimi projesi okullaşma oranı düşük ve erken çocukluk çağı nüfusu yüksek olan bölgelerde 4000’in üzerinde 4-6 yaş aralığındaki çocuğa ulaşmıştır. Aynı yıl Karadeniz Bölgesi’nin farklı köylerindeki geleneksel çantı evlerin Ankara’ya taşınması ile geleneksel köy yaşantısının hayata geçirilmesi amacıyla açılan Altınköy, açık hava köy müzeciliğinin gelişimi bağlamında önemli bir gösterge olarak müze eğitimlerinde kullanılmaktadır. 2015’te, Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nde Müzecilik Lisans Programı açılmış, aynı süreçte müzecilik eğitimine yönelik çabalar sertifika programları, sempozyum, kongre, çalıştay ve seminerle devam etmiştir. KTB tarafından gerçekleştirilen Kurtarma Kazıları ve Müzecilik Sempozyumları ile Uluslararası Halk Kültürü Kongrelerinde “müzecilik” ve “müze eğitimi” temalarına yer bulmuştur. Aynı yıl müze çalışanları ve müzecilik öğrencilerine yönelik; Avrupa Birliği destekli “Müze Profesyonelleri Projesi” başlatılmış, müzecilik alanında mesleki eğitime ilişkin bir müfredat geliştirilerek, e-öğrenme portalı oluşturulmuştur.

2016’da Ankara’nın Beypazarı ilçesinde Yaşayan Köy – Anadolu Açık Hava Müzesi hayata geçirilmiş-

tir. Türkiye’nin farklı bölgelerinden seçilen mimarî yapıların bulunduğu köyde, geleneksel kültüre ve doğal yaşama ilişkin kamplar ve eğitimler gerçekleştirilmektedir. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Oyuncak Müzesi öncülüğünde *Türkiye Oyuncak Müzeleri Platformu* kurulmuştur. Platform oyuncak müzelerinin gelişimi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için toplantı, etkinlik vb. girişimleri planlamaktadır. Aynı yıl KTB ile MEB arasında *Kültür ve Sanat İş birliği Protokolü* imzalanmış; öğrencilerin sanata ve sanatçıya ilgilerinin artırılması amaçlanmış, müze ve ören yerlerine ilişkin KTB tarafından hazırlanacak olan film, belgesel ve video gibi içeriklerin eğitim bilim ağı üzerinden okulların kullanımına sunulması planlanmıştır. 2017’de düzenlenen III. Ulusal Kültür Şurası’nda müzelerin eğitim kurumları olarak işlev görmelerine yönelik adımların atılması; koleksiyon yönetiminin yanı sıra eğitim, yayın, iletişim ve tanıtım gibi faaliyetlerin vurgulanması gerektiği tekrarlanmıştır (III. Kültür Şurası Raporu, 2017). 2017’de “MEB Okul Müzeleri Yönetmeliği” kapsamında 81 ildeki liselerde tarihi eğitim materyalinin sergileneceği Eğitim Tarihi Müzeleri kurulması gündeme gelmiştir. MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne başlatılan çalışmalar çerçevesinde, illerde eğitim tarihi açısından arşiv değeri taşıyan, evrak, kitap, dergi, rehber, broşür vb. objelerin il ve ilçe düzeyinde tespitleri yapılarak, envanter kayıtları oluşturulmuş, okullar saptanmış ve 60 ilde İl Eğitim Tarihi Müzeleri açılmıştır (Bu müzeler okulların altısında bağımsız alan, 27’sinde bölüm ve 27’sinde salonlar

şeklinde. Yine 2017’de etkileşimli müze eğitimini gündeme taşıyan Evrensel Değerler Çocuk Müzesi (Ankara), Evrensel Çocuk Müzesi ve Eğitim Kampüsü (İzmir) ve Antalya Kepez Belediyesi Anadolu Oyuncak Müzesi ziyaretçileriyle buluşmuştur.

Tartışma ve Öneriler

Labeskind (1999:24)’a göre, bir müze iyiyse, kapanış saatinden sonra bile izleyicilerin zihninde rüyalar, analizler ve düşlerle dolu bir imge halinde sürer. Çağdaş müze bir forum gibi bilginin biçimlendirilmesinde etkin rol alarak, geçmişe ve bugüne yönelik görsel kültürel anlatılar oluşturur. Bu forum, sergi ve yorum etkinlikleriyle bir görüş oluşturur, öykü anlatır ve yeni kaynaklar geliştirir. Müze çalışmalarının çoğunu bu yorumsal süreçler oluşturur (Onur, 2012:116). Bu çerçevede ziyaretçi odaklı müzecilik anlayışını oluşturmak için müze eğitimi yaklaşımları doğrultusunda sürdürülebilir stratejiler belirlemek ulusal müzecilik açısından önemlidir. 1990’dan itibaren Türkiye’de müzelerin birincil önceliği çocuk, genç ve yetişkinlere ulaşmaktır. Ersoy (2016), *Türk Müzeciliğinde Mevcut Durum Analizi Raporu*’nda (2016:44) Türkiye müzelerinde öncelikli hedef kitlenin çocuklar ve gençler (%94) olduğunu saptamış, öte yandan müzelerin rekabetçi ve güçlü yanlarını eğitimle değil, “donanımsal özellikleri ya da koleksiyonlarıyla” sınırladıklarını belirlemiştir. Müzelerin temel stratejileri ziyaretçi ve gelir artırmak, özgün eser sayısını ve uluslararası iş birliklerini çoğaltmaktır. KTB bu stratejileri gerçekleştirmek için 2018 sonuna kadar açmayı planladığı müze-

lerde eğitim atölyelerine yer vermiştir. Mevcut durum müzelerin *eğitim* konusundaki yaklaşımlarını yenilemeleri gereğini gösterirken, müze eğitiminde de iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Eğitim kurumlarında müze eğitimi uygulamalarının MEB’in eğitim-öğretim programlarına bağlı olarak ve ders saatleriyle, özel hafta/anma günleriyle sınırlı olması, kurumların müze eğitimi konusunda uygun donanımına sahip olmaması, yönetimlerin müze eğitime yaklaşımındaki belirsizlik, okullarda ve müzelerde müze eğitimi alanında yetişmiş personel bulunmayışı gelişimi yavaşlatmaktadır. Türkiye müzelerinin her yaş grubundan ziyaretçisi vardır ancak müzeler en çok öğrenciler tarafından ödev ve araştırma amacıyla ziyaret edilmektedir. Yetişkinlerin müzeye ilgileri düşüktür. Çocukluk döneminde yaşam boyu öğrenmenin temellerini atma sürecinde aile üyeleri etkin rolü oynar. Ebeveynler öğrenmenin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunu aile etkileşimiyle kavrayabilirler. Müze, ebeveyn ve çocuk etkileşiminde kaynak zengini ve sosyal olarak geliştirici bir öğrenme çevresi olarak kabul görmektedir (Gaskins, 2017:131; Bishop ve Mcallum, 2014:2).

Türkiye’de müze eğitiminin gelişimi bağlamında KTB tarafından merkezi müze eğitimi şubesi açılması ve müzelere eğitimci kadrolarının – ve müze gönüllüsü- tahsis edilmesi önemli adımlar olabilir. Müzecilik alanında istihdam sıkıntısının en önemli nedenlerinden biri müze gönüllülerinin yetersizliğidir. İngiltere ve

ABD’de müze gönüllülüğü müze eğitiminin sürdürülmesini sağlamaktadır (Orr, 2006:200). Eğitim fakültelerinde müze eğitimi derslerinin saatleri artırılarak öğrenci farkındalığı sağlanabilir. Müze eğitiminin ilke, yöntem ve tekniklerinin paylaşımı için MEB ve KTB’nin alanda öğretmen eğitimleri düzenlemesi de zorunlu hale gelmiştir. Bu süreçte gezici/ bavul müze uygulamaları müze çeşitliliğini sağlayabilir (Örneğin, Kocaeli Müzesi ve Batma Müzesi bavul-gezici müze etkinlikleri). Ulusal bir müze eğitimi politikası belirlenip, alanda çalışan uzmanlardan oluşan disiplinlerarası bir kurulla sürdürülebilir. Müzeler için geleceği anlamlı ve güvenli biçimde planlamak olarak yorumlanabilecek bu politikanın müzenin bir eğitim ortamı olarak kurgulanarak ekonomik değer olarak algılanması; iletişim, pazarlama, yönetişim ve toplumsal işlevler için beceri ve teknik gelişim üzerine odaklanması gerekir.

KAYNAKÇA

- Akmehmet, Tezcan Kadriye. “Müzelerin Eğitim Amaçlı Kullanımı Projesi”. *Eğitim ve Müze Semineri*. der. Prof. Dr. İnci San. Ankara: Kök Yayıncılık, 2007: 175-188.
- Ambrose, Timothy ve Crispin Paine. *Museum Basics*. London: Routledge, 2012. Amerikan Müzeler Birliği. “Museum Facts” (2017) 23.06.2017 <<http://www.aam-us.org/about-museums/museum-facts>>
- Antikitelev ve Tarihi Eserlerden Derslerde Nasıl İstifade Edileceği Hakkında Andıç*. Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Devlet Basımevi, 1935.
- Aslanoğlu, İnci. *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2001.
- Atagök, T. “Türkiye’de Çocuk – Müze İlişkilerinin Dünü ve Bugünü”. *Cumhuriyet ve Çocuk, 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*, der. Bekir Onur. Ankara: Çocuk Kültürü

- Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1999: 95-101.
- AYAS, Nevzat. *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler*. Ankara: MEB Basımevi, 1948.
- Bishop, Shannon ve Cheryl Mcallum. “Supporting Parents as Teachers: Foundations of Family Education at the Children’s Museum of Houston”. *Journal of Applied Research on Children: Informing Policy for Children at Risk* 5 (2014): 20-31.
- Bozkuş, Barlas Şeyda. “Kültür ve Sanat İletişimi Çerçevesinde Türkiye’de Sanal Müzelerin Gelişimi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 26 (2014): 329-344.
- Canko, M. Dilek. “Bir Arkeoloğun Oyuncak Sevdası: Musa Baran Oyun ve Oyuncak Müzesi”. *Müzeler, Oyunlar, Oyuncaklar ve Çocuklar*. der. Dilek Maktal Canko. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2014: 317-331.
- Çıldır, Zekiye. “Türkiye’de Bir Eğitim Ortamı Olarak Müzelerin Kullanımına İlişkin Eğitimsel Tarafından Hazırlanan Raporlar”. *Folklor Edebiyat* 20 (2014/3): 179-188.
- Demir, Sema. *Sözel Belleğin Müzede Sergilenişi: İktidarın Nesnesi, Nesnenin İktidarı*. İstanbul: Fanus Kitap, 2017.
- Demirdelen, Halil. “Anadolu Medeniyetleri Müzesi Eğitim Etkinlikleri”. *Müzebilimin ABC’si*. der. Nevra Ertürk ve Hanzade Uralman. İstanbul: Ege Yayınları, 2012: 209-227.
- Demirtaş, Nuray. “Dünyada ve Türkiye’de Gezici Müze Uygulamaları ve Cumhuriyet Treni”. Yayınlanmamış bitirme projesi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2003.
- Dewey, John. *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. İstanbul Devlet Basımevi (1939) <<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler>> (Erişim Tarihi: 30.05.2017)
- Erbay, Fethiye. “Müzecilik Eğitiminin Kırılma Noktası”. *SAYED: Kültür ve Sanat Dergisi* 2 (2009): 20-23.
- Erbay, Fethiye. “Türkiye’de Müzecilik Eğitiminin Üniversitelerde Kurumsallaşması”. *Millî Eğitim Dergisi* 46 (2017): 105-122.
- Ersoy, Uğur. “Türk Müzeciliğinde Mevcut Durum Analizi” (2016) 25.05.2017 http://cagdasmuzebilim.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/384/2017/02/Q1_Mevcut-Durum-Analizi.pdf
- Eski, Mustafa. *Cumhuriyet Dönemi’nde Bir Devlet Adamı: Mustafa Necati*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- Etike, Serap. *Sanat Eğitimi Yazıları*. Ankara: İlke Kitabevi Yayınları, 1995.

- Falk, John ve Lynn Dierking. *Lessons Without Limit: How Free-choice Learning is Transforming Education*. Walnut Creek, CA: Alta-Mira Press, 2002.
- Gaskins, Suzanne. "Çocuklar için Bir Öğrenme Çevresi Olarak Müzeler (Museums as Learning Environment for Children)". *Çocuk ve Çevre(si)*. der. Eylem Gökçe Türk. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2017:111-137.
- Gerçek, Ferruh. *Türk Müzeciliği*. Ankara. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Başvuru Kitapları Dizisi, 1999.
- Hollanda Müzeler Birliği-DSP-GROEP "More Than Worth It. The Social Significance of Museums" (2011) 23.09.2017 <[https://www.museumvereniging.nl/Portals/0/NMV %20'More%20than%20worth%20it'.pdf](https://www.museumvereniging.nl/Portals/0/NMV%20More%20than%20worth%20it.pdf)>
- İlhan, Çakır Ayşe ve diğer. "Museum Training Programme in Turkey: Story of Friendship Train and Children's Education Rooms in the Museums". *Creative Education* 5 (2014): 1725-1732.
- İpek, Önder ve Meral Yılmaz (2015). "Çorum Müzesi Müze Eğitimi Çalışmaları". 5. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Der. Önder İpek. Çorum: Çorum Valiliği Yayınları, 2015:1-10.
- Johnson, Anna. "Museum Education and Museum Educators in the Museum". *Educator's Manual: Educators Share Successful Techniques*. eds. Anna Johnson, Kimberly A. Huber, Nancy Cutler, Melissa Bingmann, Tim Grove. United Kingdom: Alta Mira Press, 2009: 7-15.
- Kubat, Zahid Ömer (2012). "Sanal Müze Ara yüz Tasarımı (Resam Ahmet Yakupoğlu Sanal Müze Uygulaması)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kütahya: T.C. Dumlupınar Üniversitesi.
- Labeskind, Daniel. *Lineage: the Architecture of Daniel Labeskind*. Melbourne: Royal Melbourne Institute of Technology and National Gallery of Melbourne. 1999.
- Mercin, Levent. "Kültür ve Sanat Değerlerinin Yaşatılmasında Müzelerin Rolü". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2003): 106-114.
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Müzeleri Yönergesi (1986) <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2218_0.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2016)
- Oğuz, M. Öcal. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması ve Halkbilimi", *II. Halkbilimi Sempozyumu Halkbiliminde Ergenlik ve Erginlik Olgusu Bildiriler Kitabı*, der. Öcal M. Oğuz. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2006:1.
- Onur, Bekir. *Çağdaş Müze, Eğitim ve Gelişim: Müze Psikolojisine Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012.
- Orr, Noreen. "Museum Volunteering: Heritage is Serious Leisure". *International Journal of Heritage Studies*, 12 (2006): 194-210.
- Özünel, Ö., Evrim. Camekandan Canlı Performansa Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği: Türkiye Deneyimi*. der. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel, Selcan Gürçayır Teke. Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2012: 65-71.
- Sandell, Richard ve Nightingale, Eithne. *Museums, Equality and Social Justice*. Routledge: London and New York, 2012.
- Simon, Nina. *The Participatory Museum*. US: Museum 2.0, 2014.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003) Fr. Çev.: M. Öcal Oğuz, İng. Çev. Yeliz Özay, Düz.: Pulat Tacar. 15.10.2017 <<https://ich.unesco.org/doc/src/000009-TR-PDF.pdf>>
- Şimşek, Muzaffer. "Denetim Tebliğlerine Göre Okullarda Müzecilik Eğitimi", *Yaşadıkça Eğitim* 30 (2016): 21-30.
- Üçüncü Kültür Şurası Raporu (2017) 01.05.2017 <<http://kultursurasi.kultururizm.gov.tr/Eklenti/50571.raporsurasonucpdf.pdf?0>>
- Üstünipek, Mehmet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Çağdaş Türk Sanatında Sergiler, 1850- 1950*. İstanbul: Artes Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Ahmet. "İlköğretim Okulları Seçmeli Halk Kültürü Dersi Öğretim Programlarının Sınıflar Düzeyinde Karşılaştırılması". *Millî Folklor* 93 (2012): 112-124.